

Minnisblöð frá ágúst 1948

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360

Utanríkismál. Minnisblöð og minnispunktar Bjarna Benediktssonar 1947-1960:

Bréfa- og málafn 1948

Askja 2-10, Örk 3

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Þriðjudaginn 10. ágúst 1948 það ameríski sendiherrann, Mr. Butrick, um samtál við mig og var það jafnskjótt eftir að ég kom úr rúmlega viku dvöl utan bæjar, en sjálfur narði ég ekki nitt Mr. Butrick frá því áður en hann fór til Bandaríkjaanna síðari hlutann í júlí.

Mr. Butrick sagðist hafa verið mjög önnum kafinn þann tíma, sem hann var í Washington vegna margskonar funda varðandi samskipti Bandaríkjaanna og Íslands. Kvað hann þar mikinn hug á því, að greiða fyrir málefnum okkar með því að kaupa vörur fyrir dollara og láta þær síðan í té öðrum þjóðum samkvæmt Marshall-áætluninni. Þá væri einnig að komast skriður á endurnýjun fisk-samningsins við Þýzkaland. Hefði að vísu um skeið horft svo, að vafasamt væri, hvort hann yrði endurnýjaður, en nú virtist góðar horfur á því, að herinn teldir rétt að gera svo.

Af einu kvaðst Mr. Butrick hafa þó orðið fyrir óþægindum þar vestra. Það var vegna þess, að við hefðum ekki treyst okkur enn til að samþykkja lengingu Keflavíkurflugbrautanna. Sagði hann stjórnvöld þar hafa mikinn hug á þessu; einkanlega flugmálaráðuneytið. Teldi það alveg nauðsynlegt að lengja flugbrautirnar og lægi við, að það skrifaði State Department opinbert bréf um, að þessu yrði að fá framgengt vegna þess, að ekki væri takandi ábyrgð á því að láta framkvæmdir í þessu dragast. Það væri nauðsynlegt bæði fyrir öryggi Íslands og Bandaríkjaanna að Keflavíkurflugvöllurinn væri eins fullkominn og hægt væri. Þetta væri einn þátturinn í því.

Ég svaraði þessu litlu öðru en því, að málið væri til athugunar hjá íslenzku stjórninni og mundi ég láta hann vita eins fljótt og ég gæti eitthvað um það sagt. Þá drap ég á, að það væri ekki íslenzka stjórnin ein sem væri sein í svörum. Við hefðum fyrir mörgum mánuðum beðið um skip frá Bandaríkjunum til hreinsunar á Hvalfirði, enda teldum við, að án tillits til

þess, hver hefði sett járnaruslið þar niður, bæri Bandaríkja-
stjórn ábyrgð á því tjóni, sem við yrðum fyrir af þessum sökum
samkv. herverndarsáttmálanum. Loks seint og um síðir nefðum
við fengið svar og þá neikvætt, eða um það, að Bretar mundu
annast þetta Bandaríkjanna vegna. Þetta teldi ég vera óheppilegt,
ekki sízt þar sem það hefði einnig dregist mjög af hálfu Breta
að senda hreinsunarskip hingað upp og skoraði ég nú mjög á
Mr. Butrick að taka málið upp að nýju við stjórn sína. Lofaði
nann því.

Miðvikudaginn 18. ágúst 1948 kom Mr. Butrick á skrifstofu mína og áttum við samtál um nokkur málefni. Meðal annars afhenti hann mér memorandum, dags. 18. ágúst, um skipulag kommúnista hér í bæ. Taldi hann upplýsingar þær sem í memorandum þessu eru talðar vera áreiðanlegar þó að ekki gæti hann persónulega ábyrgst, að þær væru óyggjandi. Sérstaklega aðspurður svaraði hann óákveðið, hve áreiðanlegar væru fregnir um, að kommúnistar létu upplýsingar sínar ganga áleiðis til rússnesku sendisvetiariðinnar hér.

Ég sagði honum, að skipulag það sem í memorandum þessu er sagt frá, væri í höfuð atriðum ekki ólíkt því, sem aðrir flokkar hefðu hér í bænum og fram að þessu hefði skipulag kommúnista ekki reynst áhrifaríkara en annað, þó að vafalaust væri, að þeir hefðu reynt að fullkomna það á síðustu tímum.

Mr. Butrick lét uppi sérstakar áhyggjur um, að kommúnistar gætu, ef áreyndi t.d. ef stríð brytist út, hrifsað til sín völdin og aðrir væru þá óviðbúnir. Ég svaraði, að vissulega væri mikið til í þessu. Af annarra hálfu hefði verið athugað, hvaða varúðarráðstafanir skyldi gera, en enn væru þær mjög ófullkomnar og allsendis ófullnægjandi.

Það er annað mál, að í slíkum átökum mundu kommúnistar sennilega minna treysta á þetta skipulag sitt heldur en á nokkur hundruð manna sveit æstra áhængenda er þeir gætu æst út í hvað sem væri.

Í þessu sambandi spurði ég Mr. Butrick að því, hvort hann teldi bráða stríðshættu nú. Hann sagðist ekki vita til hennar umfram það, sem á allra vitorði væri. Hitt mundi mér kunnugt, að Bandaríkjastjórn væri farin að safna vörum í stórum stíl miðað við að stríð brytist

út; menn hefðu á ný verið kvaddir í herinu og þó að ekki færi hátt um þá hefðu yfirmenn í hernum verið kvaddir til sinna fyrri starfa.

Í framhaldi af þessu leiddist talið að því, e.t.v. ekki sízt fyrir minn tilverknað, hvað Bandaríkjastjórn mundi gera varðandi Ísland ef til ófriðar kæmi. Mr. Butrick sagði, að á þetta hefði aldrei verið minnst við sig af stjórnvöldum í Bandaríkjunum að öðru leyti en því, að sér væri kunnugt um samtál, sem hefði verið í Washington, - mundi ekki örugglega við hverja - hvort það hefði verið við mig, Ólaf Thors eða þegar forsetinn var þar staddur, - um afstöðuna gegn Íslandi. Samtál þetta hefði verið í sambandi við dinner sem haldinn hefði verið í húsinu andspánis gamla State Department-húsinu, og hafði þá verið látið uppi af Bandaríkjanna hálfu, að þau mundu nota Ísland eða Kerlevíkurlugvöllinn a.m.k. ef til ófriðar kæmi og hefðu Íslendingarnir fallist á það.

Ég svaraði þessu svo, að átt væri við samtál, sem nokkrir Bandaríkjamenn hefðu átt við mig, Finn Jónsson og Thor Thors, í blý- eða gler-house í desember 1946. Sagði það misskilning, að við hefðum fallist á nokkuð í þessu sambandi. Viðræður þessar hefðu verið algjörlega óformlegar og að okkar viti einungis til skýringar. Við hefðum ekki verið boðnir sem neini fulltrúar stjórnar okkar, og ég ekki einu sinn átt setu í stjórninni, á þeim tíma. Við hefðum heldur ekki formlega skýrt ríkisstjórninni frá þessum viðræðum, en við hefðum einungis litist á þær sem spurningu Bandaríkjamanna á afstöðu sinni og álitum þeirra um þýðingu Íslands ef til styrjalda kæmi, þýðingu sem gefin væri Íslenskum stjórnsmálamönnum, en alls ekki fulltrúum Íslensku stjórnarinnar. Viðræðurnar hefðu því aðeins verið til að skýra og kanna sjónarmið hvors annars en ekki á neinn hátt bindandi. Hinsvegar væri okkur auðvitað ljóst - og hefði þá verið ljóst - að

ef til ófriðar kæmi hefði Bandaríkin betri aðstöðu en ella vegna réttinda þeirra vegna flugvallarsamningsins, enda hefði það komið glögglega fram í þessum viðræðum í Washington.

Þrátt fyrir þess aðstöðu yrðu Bandaríkjamenn að gera sér ljóst, - og það lagði ég alveg sérstaka áherzlu á og endurtók, - ef til stríðs kæmi þá þyrfti sérstakt samþykki Íslenzku stjórnarinnar til afnota Keflavíkurflugvallar í stríðsskyni. Ef völlurinn væri notaður á þenna veg án samþykkis Íslendinga væri því bæði brotnir samningar milli landanna og alþjóðalög. Mr. Butrick sagði þá, að ef til slíkra samningi þyrfti að koma áður, gæti það orðið hattulegt vegna þess, að þá mundu Rússar geta komið til landsins á meðan ^á þessum samningaumleitunum stæði og orðið þannig á undan Bandaríkjamönnum. Ég kvað það ekki vera, því að öllum væri ljóst, að ef til ófriðar drægi eða ef sérstök stríðshætta væri talin, mundi Bandaríkjamenn sjálfsagt, án alls tilverknaðar Íslendinga haga ferðum sínum til Þýskalands, sem þeim væri heimilaðar í friðsömum tilgangi, þannig að stíð væri nokkur floti staddur á Íslandi. Þyrfti því ekki af þeim sökum að óttast, að Rússar yrðu á undan Bandaríkjamönnum. Þess yrði vel að gæta, að þó að slík umferð og skomm viðvöl hér á landi væri heimil, þá réttlætti það ekki að landið væri - eða flugvöllurinn - notaður sem stríðs..... án þess að samþykki réttra Íslenzkra stjórnvalda kæmi til.

Enn annað mál væri svo það, að sumir héldu því fram, að sjálfur Keflavíkurvöllurinn og aðstaða Bandaríkjamanna þar, færi aukna hætta yfir landið. Hugsanlegt væri, að vegna tilvistar vallarins mundu Rússar þegar í uppnafi styrjaldar og áður en nokkuð annað yrði gert, ráðast á völinn, reyna að sprengja hann og þá e.t.v. einnig eyðaleggja Reykjavík, eyða mannlífum og verðmætum í stórum stíl. Við yrðum þannig að sitja

uppi með mikið tjón bæði á mönnum og verðmætum bóta-
laust fyrir það, að að við hefðum samþykkt veru Banda-
ríkjamanna hér.

Mr. Butrick svaraði þessu svo, að engin ný hættu
væri rærð yfir landið af þessum sökum. Í síðustu styrj-
öld hefði raunin orðið sú, að Bretar hefðu hertekið
landið jafnvel þó að engir flugvellir væru þá hér til
og sjálfir útbúið þá. Bandaríkjamenn síðan komið eftir
samningum við okkur og útbúið fleiri flugvelli. Svipað
mundi fara í nýrri styrjöld. Aðalatriðið væri, að við
værum á styztu fluglínunni milli þessara tveggja velda
sem hér ættu hlut að. Sú staðreynd yrði ekki umflúin
og við yrðum að setta okkur við afleiðingar hennar,
~~XXXXXXXXXXXX~~ enda yrðum við að fara að eins og aðrar
þjóðir, að velja hvorum megin við við vildum vera.
Norðmenn væru nú þegar búnir að gera sitt val og Danir
langt komnir en Svíar e.t.v. enn nokkuð á báðum áttum.
Við kæmumst ekki undan staðreyndunum eins og þær lægi
fyrir. Það væri og vitað, að megin þorri allra Ís-
lendinga væri með Bandaríkjamönnum eða Vesturveldunum
og óskuðu þeim sigurs ef til áteka kæmi, og mundu ekki
aðeins búast við, að þeir kæmi þá hingað til lands með
her heldur einnig vonast eftir því.

Ég sagði, að vafalaust væri að yfirguerandi meiri-
hluti Íslendinga óskaði Vesturveldunum sigurs ef til
ófriðar kæmi, en þess yrði að gæta, að margir héldi
því fram, einnig velviljaðir menn og aðrir en kommúnistar,
að við ættum að láta deilur stórveldanna með öllu af-
skiptalausar. Þau yrðu að gera upp sín mál sín á milli
en við að halda áfram að búa í friði í okkar litla landi,
eins og við hefðum gert um langan tíma. Verið gæti að
sumir segðu þetta í þeirri von, að flotar Breta og
Bandaríkjamanna væru svo öflugir, að engin hættu væri
af þeim sökum á því, að Rússar gætu sett sig hér fasta.

og mundu þegar af þeirri ástæðu ekki reyna það. ^{Af} sömu ástæðu hefði ég talið að sí hætta, sem hann teldi á kommúnistabyltingu hér ef til ófriðar kæmi, væri ekki sérlega vegna þess, að útilokað væri, að Bandaríkin mundu þola það að kommúnistar gripi ólöglega til valda á Íslandi þegar stríð væri byrjað eða yfirvofandi. Þetta mundu kommúnistar sjá jafnvel og aðrir og hætta þessvegna ekki vera sérlega mikil.

Mr. Butrick sagðist ekki geta sagt mikið um þá hættu sem Ísland kynni að vera í, eða sem hann vonaði að væri, að ef til ófriðar kæmi yrði Bandaríkjaflugher fljótarí hingað heldur en rússneskur. Væri það þó mjög undir veðri komið vegna þess, að flugher Bandaríkjamanna kynni að vera kyrsettur vegna veðurs vestan við Atlantshafið og meðan kæmu Rússar hingað. Ég varpaði fram þeirri spurningu, hvort þetta væri svo líklegt þegar á það væri litið, að hæpið væri að ef svo ófriðvænlegt væri í heiminum, að stríð gæti brotist út á hverri stundu, að Bandaríkjamenn hefðu þá ekki flugflota staðna á öllum viðkomustöðum á leiðinni til Þýskalands. Mr. Butrick kvað það kynni mega svo vera en um hætta að öðru leyti væri hann ekki maður til að segja; sig skorti sérþekkingu á því. Um hana yrðu hernaðarsérfræðingar að segja ef mark ætti að taka á. Grunur manna væri sá, þótt það væri ekki örugg víska, að Rússar hefðu flugvöll í Spitzbergen og eins hefðu þeir aðstöðu norðarlega í Finnlandi og a.m.k. gætu þeir tekið allt Finnland hvenær sem þeim líki. Þeir væru því alls ekki jafnlangt undan eins og við e.t.v. vildum vera láta.

Í þessu sambandi drap ég á orðróminn er gekk í sumar, um að rússneskur her kynni að vera um borð í rússnesku síldarskipunum og sagði að ég hefði sagt Mr. Myras frá þeim orðrómi í rjarveru Butricks í Bandaríkjunum til að fregna hjá honum, hvort nokkur slík

meginhætta gæti verið í heimsmálum, að þetta gæti verið trúlegt, en Mr. Byrns hefði sagt, að svo væri ekki, og lofað að láta mig vita ef breyting yrði þá þar á.

Mr. Butrick spurði þá, hvort Rússarnir væri hér ennþá og kvaðst ég halda svo vera en sagði honum frá því þegar eitt rússneska skipið var tekið í landhelgi og skipstjórinn reyndi tvísva að kasta sér í sjóinn á leiðinni inn og sagði yfirmanninum á skipinu, að hann og aðrir yfirmenn þessa rússneska veiðiskips, hefðu allir verið, og væru enn, í rússneska flotanum, en sjálfur hefði hann aldrei nálægt síðlveiðum komið. Þá skagði ég og skoðun íslenskra sjómanna, að Rússarnir yfirleitt virtust lítið kunna til veiðanna, enda hefðu þeir Íslendar sem þeir fengu um borð, ekki verið sérfræðingar í síðlveiðum, a.m.k. ekki annar þeirra. Mr. Butrick spurði þá nánar um stærð skipanna. Sagði ég að stærsta skipið mundi vera Liberty-skip, sem Bandaríkjamenn hefðu látið þeim í té. Mr. Butrick sagði, að það mundi sennilega enn vera í eigu Bandaríkjastjórnar. Ég svaraði því til, að þeir hefðu þá lánað það í þessum sérstaka tilgangi hingað upp til Íslands.

Að svo búnu snérist samtalið að öðru, en ég lét það einhverntíma undir samtalinu uppi, að ég væri því feginn, að Mr. Butrick hefði leitt samtalið að þessu efni, vegna þess að við herðum töluvert um þetta hugsað en ekki talið tímabært að taka það að fyrra bregði upp við Bandaríkjastjórn, en hann vildi þá ekki við það kannast, að hann hefði byrjað umræður um þetta efni og varð að samkomulagi, að segja mætti að samtalið hefði leiðst að þessu efni.

F r á s ö g n.

Þriðjudaginn 24. ágúst 1948 las ég upp á fundi ríkisstjórnarinnar þar sem aðrir ráðherrar voru viðstaddir, skýrslu mína um samtál mitt og Mr. Butricks miðvikudaginn 18. ágúst, varðandi afstöðu Íslands og Bandaríkjanna ef til ófriðar kynni að koma. Ég spurði sérstaklega að því og ítrekaði, hvort ~~nokkuð~~ væri í skýrslunni, sem ráðherrarnir teldu, að á þessu stigi málsins hefði verið of eða van mælt. Lýstu þeir allir yfir, að þeir teldu ^{no} ekki vera, heldur hefði ég sett sjónarmið okkar fram á viðhlítandi hátt.

Í umræðunum kom Eysteinn Jónsson sérstaklega inn á ummæli mín varðandi notkun Bandaríkjanna á viðkomuheimild sinni hér á landi ef ófriður væri yfirvofandi, en ekki kom fram, að hann hefði neitt við framsetningu mína að athuga. Þá ræddi hann ~~eg~~ sérstaklega um bætur Bandaríkjanna á tjóni sem hér yrði af hernaðarvöldum, en lýsti jarnframt yfir, að hann teldi, að eigi hefði átt að fara lengra í þá sálma á þessu stigi en ég hefði gert.

Nokkuð var rætt um það almennt, hvort taka ætti upp samninga eða viðræður við Bandaríkin um aðstoð, ef til ófriðar kæmi og hverjar kröfur Íslendingar mundu gera á hendur Bandaríkjunum í því sambandi. Niðurstaðan varð sú, að menn þyrftu ^{mánu} ~~þegar~~ að hugsa um þetta mál áður en lengra væri í þessa sálma farið.

1 airtok

Frásögn.

Fimmtudaginn 26. ágúst 1948 kom Mr. Butrick á skrifstofu mín þar á meðal til að ræða um afstöðu Íslendinga til ^{þess} Bandaríkjamanna um nýja skipan á greiðslum til Sameinuðu þjóðanna. Er hann hafði reifað það mál og ég svarað, að auðvitað gæti ég ekki um það sagt að svo stöddu, en mér sýndist málaleitan Bandaríkjamanna ekki óeðlileg, ^{svarði} Mr. Butrick því, hvort ég gæti sagt sér nokkuð um málefni það, sem ósvarað væri af okkar hendi. Vissi ég þegar, að hann átti við lengingu flugbrautanna á Keflavíkurflugvelli, og svaraði því til, að ég hefði ekki talið heppilegt að þvinga fram svar ríkisstjórnarinnar um það málefni fyrr en menn hefðu til hlítar áttað sig á því. Það hefðu menn enn ekki gert.

Mr. Butrick gat þess, að hann hefði rætt um málið við forsætisráðherann s.l. mánudag og þá sagt nonum frá því, að mikilvægt væri, að lengingin ætti sér stað til þess, að hinar þungu vélar yrðu síður fyrir slysum ef eitthvert óhapp yrði þegar vélarnar tækju sig á loft. Segja mætti að núverandi lengd brautanna væri viðhlítandi, ef ekkert óhapp henti en bráð hætta væri, ef eitthvað bilaði eða yrði að. Þá þyrftu vélarnar svigrúm til að taka sig á loft. Hinu var hann sammála, að þó að málið væri aðkallandi mjög, þá væri ekki rétt að sækja það af slíku ofurkappi að þvinga fram svar fyrr en menn teldu sig reiðubúnu til að taka afstöðu.

Ég þakkaði nonum fyrir skilning hans á því og jafnframt ~~XXXXXX~~ útskýringar hans á lengingu brautanna ^{þess} en hins yrði einnig að gata, að ^{áður} skýringar ^{á þessu} nerðu komið fram, ^{þess} h.a. hefði nýlega birst í ^{þess} Harper's

Magazine ^{þess} grein um hugsanlegt stríð milli Bandaríkjamanna og Rússa ^{þess} í ^{þess} nefði verið ^{sagt} ^{þess}, að

Bandaríkjamenn væru ekki búnir til ^{ífríðan} ~~atvunda~~ fyrr en ^{leynan} ~~reyndan~~ nafi verið flugbrautir á flugvöllum bæði í Bretlandi og á Íslandi. Eg taldi, að slík ummæli væri eins óheppileg og framast gæti verið unnt. Þau væru bein vopn í höndum ^{sem heit gæti: gefu þessu er} Bandaríkjamanna ^á ~~og~~ ^{íldi koma við þanda við þessu sambla og áflera samskifti.} Íslandi. Slík ummæli virtist mér ~~þá~~ torvelda það, að unnt væri að verða við óskum Bandaríkjamanna, þó að menn að öðru leyti hefðu löngun til að verða við þeim vegna þess, að þeir skildu ^{með þessu þess} að nauðsynlegt væri, að auka öryggi Keflavíkurflugvallar sem allra mest, ^{þessi ummæli væri} næst ~~þá~~ ^á óheppileg eins og ummælin, sem fallið hefðu á Bandaríkjaþingi í vor um þetta mál. Mér væri að vísu ljóst, að Bandaríkjastjórn gæti ekki við þetta ráðið, en afleiðingar væru engu síður þær sömu.

Mr. Butrick kvað ekki mikið upp úr slíku leggjand. Rit og málfrelsi ríkti í Bandaríkjunum og þó að þar væri margt óviturlegt orð sagt, væri það svipað og á Íslandi ^{at hlutfalli. Margt þá sinna - orðit væri} ^{hvarvetna skrifat} ~~en margt væri skrifað sem staflaust væri~~ og ekki væri að setja fyrir sig eina grein. Að öðru leyti vonaði nann að málið yrði áfram vinsamlega atnugað og nann fengi svar svo fljótt sem verða mætti.